

Дисциплінарна відповідальність судового експерта: основні завдання та загрози незалежності експерта

Сергій Хомутенко

судовий експерт відділу криміналістичних досліджень Київського відділення, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна, e-mail: shomutenko@gmail.com

На підставі аналізу правових засад і практики розгляду питань дисциплінарної відповідальності судового експерта розглянуто небезпечні тенденції ініціювання дисциплінарних проваджень сторонами у справі. Сформульовано пропозиції щодо забезпечення незалежності судового експерта під час дисциплінарного провадження.

Ключові слова: *судова експертиза; принципи діяльності судового експерта; незалежність судового експерта; дисциплінарна відповідальність судового експерта.*

Disciplinary Liability of a Forensic Expert: Main Tasks and Threats to the Independence of the Expert

Serhiy Khomutenko

Based on the analysis of the legal principles and practice of considering issues of disciplinary liability of a forensic expert, dangerous trends in the initiation of disciplinary proceedings by the participant in the case are considered. Proposals are formulated to ensure the independence of a forensic expert during disciplinary proceedings.

Keywords: *forensic examination; principles of the activity of a forensic expert; independence of a forensic expert; disciplinary liability of a forensic expert.*

Незалежність судового експерта без перебільшень є базовим принципом судово-експертної діяльності, від дотримання якого прямо залежить достовірність і об'єктивність висновку експерта. Дослідженню шляхів забезпечення незалежності судового експерта приділено увагу як у науковій доктрині (у працях Н. Клименко, Н. Нестор, І. Сташевської, Л. Мартинові та ін.) [1—3], так і в Законі України «Про судову експертизу» [4]. Зокрема, у ст. 4 цього Закону визначено гарантії незалежності судового експерта, а саме, забезпечення останньої: 1) визначенням законом порядком призначення судового експерта; 2) заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи; 3) існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду; 4) створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням; 5) кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [4]. Водночас,

на сьогодні незалежність судового експерта є недостатньо забезпеченою і дедалі стає більш вразливою, що не лише створює загрозу об'єктивності висновку експерта та впливає на його доказову силу, а й зменшує привабливість професії судового експерта, призводить до професійного вигорання досвідчених експертів та як наслідок — вихолощення високопрофесійних кадрів з відповідної сфери, що в глобальному масштабі впливає на якість здійснення правосуддя в Україні в цілому.

Ми хотіли звернути увагу на один з проблемних аспектів забезпечення незалежності судового експерта, який лежить в площині застосування інституту дисциплінарної відповідальності судового експерта, яка, з одного боку, покликана сприяти якості діяльності судового експерта через контрольну, каральну та превентивну функцію дисциплінарної відповідальності, але з іншого боку — недосконалість правового регулювання такої відповідальності створює поле для зловживань сторін у справі (провадженні), що проявляється у різного ступеню впливі на судового експерта (від переконання у неправильно обраних методах і способах дослідження й зроблених висновках до прямого тиску,

заякування, помсти), що не сприяє самостійному і вільному формуванню висновків експертом, створює умови для експертних, і як наслідок — судових помилок.

З часу прийняття змін до ст. 14 Закону України «Про судову експертизу», якими було визначено вичерпний перелік підстав дисциплінарної відповідальності судового експерта [5], змістився акцент змісту скарг, що надходять до Дисциплінарної палати Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України (далі — *Дисциплінарна палата*), із суті висновку експерта на його форму, що в певній мірі пов'язано з відсутністю у визначеному переліку дисциплінарних проступків такого як «порушення методик проведення судових експертиз». До аналізу сутності дослідницької частини члени Дисциплінарної палати вдаються лише з метою перевірки, чи не припустився експерт під час вирішення поставлених питань виходу за межі своєї кваліфікації за відповідною експертною спеціальністю, зокрема, розв'язання питань права, а також, чи дотримано ним порядок застосування руйнівних методів (який має формальний порядок) і чи не допущено самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, чи самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи (що також носить більше формальний характер і пов'язано із повнотою відображення у вступній частині висновку експерта переліку наданих на дослідження йому об'єктів та матеріалів, відомостей про направлені листи і клопотання та відповіді на них). У зв'язку із зазначеним склалася парадоксальна ситуація, коли експерта, який провів дослідження всупереч загально визнаним методам і підходам, зокрема, чинним експертним методикам, не можна притягнути до відповідальності, а експерт, який якісно провів дослідження, але припустився формальних порушень (наприклад, не зазначив у вступній частині голову комісії, спосіб доставки наданих на дослідження матеріалів, не поставив підпис про попередження про кримінальну відповідальність, або на декілька днів перевищив строк проведення експертизи понад 90 днів без попереднього погодження із замовником експертизи

тощо) — притягається до відповідальності (по суті з формальних підстав), що навряд чи можна вважати справедливим.

Узагальнення практики дисциплінарних проваджень свідчить, що найпоширенішою підставою оскарження дій (бездіяльності) судового експерта до Дисциплінарної палати ЦЕKK Міністерства юстиції України є саме порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта, а саме: вихід за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, вирішення питань права; порушення без поважних причин вимог законодавства щодо строків проведення судової експертизи; самостійне збирання / вибір матеріалів, що підлягають дослідженню [6]. Варто зазначити, що встановлення вказаних видів проступків у діях експерта носить проблемний характер, оскільки: 1) в законодавстві відсутній будь-який нормативний акт та будь-які критерії визначення меж дисциплінарної відповідальності судового експерта; 2) відсутнє поняття «самостійного збирання матеріалів» (враховуючи, що методичні підходи багатьох видів судових експертиз пов'язані з самостійним пошуком порівняльної інформації); 3) відсутня будь-яка диференціація відповідальності судового експерта у разі порушень строків проведення судових експертиз (у разі перевищення строку декількома днями, місяцями, роками), а також невизначеним залишається коло причин, які можуть вважатися поважними, та за наявності яких експерт звільняється від дисциплінарної відповідальності.

Увагу також привертає практика оскарження дій судових експертів, яка свідчить про недотримання скаргниками положень законодавства щодо підстав можливого притягнення експертів до дисциплінарної відповідальності, зокрема, у скаргах наводяться аргументи, що стосуються:

- інших доказів у справі, висновків інших експертів, судових рішень в інших справах, не пов'язаних з діями (бездіяльністю) експерта, рецензій на висновки експерта, що не є інформацією, яка може використовуватися Дисциплінарною палатою для ухвалення рішення;

- повноти, обґрунтованості й об'єктивності висновку, що може оцінюватися лише судом (тоді як Дисциплінарна палата оцінює не сам доказ, а дії судового експерта на предмет дотримання вимог законодавства — їх конкретного переліку), або перевірятися шляхом проведення повторної експертизи;
- інших видів порушень експерта (кримінальних, адміністративних), які є предметом розгляду не Дисциплінарної палати, а інших уповноважених органів і в іншому порядку;
- підстав, які не відповідають дійсному змісту висновку експерта;
- подання скарг щодо того самого висновку експерта по черзі декількома учасниками справи (від декількох підозрюваних, їх адвокатів, яким з формальних підстав не може бути відмовлено у розгляді скарги);
- повторного подання скарги тією самою особою з тих же по суті підстав, або з доповненням попередньої скарги (щодо якої вже прийнято рішення) окремими додатковими доводами;
- неправильного розуміння скаргником законодавства шляхом перекручування його змісту (наприклад, звинувачення експерта в непереконливості матеріалів без виконання в разі не надання ініціатором експертизи протягом 45 календарних днів додатково затребуваних матеріалів, тоді як експерт, залежно від ситуації, має право надати відповідь в межах наявних матеріалів, або на частину поставлених питань, зокрема, в імовірній формі);
- довільного трактування скаргником положень експертних методик;
- посилання на неактуальну редакцію нормативно-правового акту, викривлення дійсних його положень (дописування нечинних або таких, яких не існує);
- незазначення конкретних норм законодавства, які було порушено експертом і конкретного виду дисциплінарного проступку;

- подання скарги особою, яка не є стороною у справі або кримінальному провадженні.

Розгляд безпідставних скарг не лише створює додаткове навантаження на Дисциплінарну палату, а й відбирає робочий час судових експертів на підготовку пояснень (зокрема, щодо необґрунтованих доводів), а участь у засіданнях з розгляду дисциплінарних проваджень призводить до додаткового психологічного навантаження та професійного вигорання. Спостерігались непоодинокі випадки, коли скаргники під час засідання Дисциплінарної палати некоректно поводитися щодо судового експерта (висували безпідставні обвинувачення у недоброчесності, низькому професійному рівні, навмисному спотворенні доказів, підвищували голос, ображали, не давали можливості висловитися, перебивали тощо), що негативно впливає на психологічний стан експерта, принижує гідність, завдає шкоди його репутації.

Небезпеку становить також відсутність обмежень у розгляді скарг щодо судового експерта у кримінальному провадженні, зокрема, залежно від суті справи, стадії провадження (що може ставити судового експерта у ситуацію вибору в умовах наявних законодавчих обмежень на розголошення інформації). Крім цього, вплив на експерта під час дисциплінарного провадження з боку учасників справи може призводити до конформної поведінки, страху та подальшої зміни показань у суді (включно — відмови від наданого висновку).

З урахуванням викладеного вбачається, що доцільне:

- 1) провести на законодавчому рівні уточнення термінів і понять, які використовуються у формулюванні дисциплінарних проступків, зокрема, визначити на рівні закону поняття «самостійного збору матеріалів», «меж кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю», «питань права»;
- 2) передбачити обмеження участі учасників справи в дисциплінарному провадженні в разі порушення ними норм законодавства та етики під час

- розгляду питань, зокрема, повідомлення інформації, яка не відповідає дійсності, має образливий характер;
- 3) щодо проступку «порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта» замінити на «порушення вимог закону щодо оформлення висновку судового експерта за умови, що таке порушення впливає на процес оцінювання змісту наданих висновків і не може бути усунуте шляхом роз'яснення висновку експертом в суді»;
- 4) визначити орієнтовне коло «поважних причин», наявність яких виключає відповідальність судового експерта за порушення строків проведення судових експертиз, а також доповнити формулювання відповідного проступку, виклавши його в редакції: «Порушення без поважних причин вимог законодавства щодо строків проведення судової експертизи, якщо таке порушення призвело до порушення прав і свобод учасників провадження».

Перелік джерел посилання

1. Клименко Н. І. Закріплення у КПК України принципу змагальності й незалежності судових експертів. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 19—23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_6 (дата звернення: 01.02.2026).
2. Нестор Н. В. Проблемні аспекти законодавчого забезпечення гарантій незалежності судового експерта. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 63. С. 36—40.
3. Сташевська І. В., Мартинова Л. В. Реалізація гарантій незалежності судового експерта в контексті його матеріального і соціального забезпечення: сучасний стан. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 195—205. DOI: 10.32842/2078-3736/2022.1.28 (дата звернення: 01.02.2026).
4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.02.2026).
5. Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо удосконалення організаційно-управлінського забезпечення судово-експертної діяльності : Закон України від 03.11.2022 р. № 2716-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2716-20#n2> (дата звернення: 01.02.2026).
6. Звіт щодо ухвалених рішень дисциплінарною палатою Центральної експертно-кваліфікаційної палати при Міністерстві юстиції України про притягнення судових експертів до дисциплінарної відповідальності (II півріччя 2025 року) / Міністерство юстиції України : офіц. вебсайт. URL: <https://minjust.gov.ua/m/analiz-uhvalenih-rishen-distiplinarnoi-palati-tsekk-schodo-prityagnennya-sudovih-ekspertiv-do-distiplinarnoi-vidpovidalnosti> (дата звернення: 01.02.2026).